

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları : 764

İSLÂM ENGELLİLER HUKUKU
Doç. Dr. Ali KUMAŞ

ISBN : 978-605-7580-19-1

3. Baskı, Nisan 2020, Ankara, 2.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Bu Eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi İcra Kurulu'nun 13.12.2018
tarih ve 124 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No : 15402

BASKI:

Ostim OSB Mah. 1256 Cad.

No:11 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İslâm Engelliler Hukuku

Doç. Dr. Ali KUMAŞ

Doç. Dr. Ali KUMAŞ

Yazar 1978 yılında Trabzon'un Sürmene ilçesinde doğdu. İlkokulu doğduğu köyde bitirdikten sonra 1989 – 1996 yılları arasında orta ve lise tahsilini Sürmene İmam Hatip Lisesinde tamamladı. Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 2001 yılında, yüksek lisansını Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “*Fıkıhta İstîât Kavramı ve Tezahürleri*” adlı teziyle 2005 yılında, doktorasını Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “*İslâm Borçlar Hukukunda Gabin*” adlı teziyle 2011 yılında tamamladı ve 2017 yılında doçent doktor oldu.

Meslekî hayatına 2001 yılında imam-hatip olarak başladı. 2002 – 2005 yılları arasında devam eden DİB Akçaabat Darıca Eğitim Merkezi II. Dönem İhtisas Kursunu başarıyla tamamladı. 2005 – 2010 yılları arası Vakfı-kebir ve Iğın ilçelerinde vaiz, 2010 – 2012 yılları arasında ise Ağrı'nın Taşlıçay ilçesinde müftü olarak görev yaptı. 2012 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalında Yrd. Doç. Dr. olarak başladığı akademik mesleğine halen aynı yerde Doç. Dr. olarak devam etmektedir. İngilizce ve Arapça bilmekte olup evli ve üç çocuk babasıdır.

Yazarın bu çalışmasının dışında “İslâm Hukukunda Sorumlu Olmanın Temeli (İstîât)”, “İslâm Borçlar Hukukunda Gabin” adlı kitapları, “Namaz İçin Bir Engel Var mıdır?” adlı bir kitap bölümü vardır. İbnü's-Sââtî'nin “*Mecma'u'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*” adlı eserini Sebahattin Kesti ile birlikte tercüme etti. Ayrıca müellifin çeşitli makale ve tebliğleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	XII
ÖN SÖZ	XIII
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
<i>ENGELLİLİK KAVRAMI VE MAHİYETİ</i>	7
I. ENGELLİLİK KAVRAMININ TANIMI	9
A. Sözlük Anlamı.....	9
B. Terim Anlamı.....	9
1. Batı Hukukunda.....	10
2. Türk Hukukunda.....	12
3. İslâm Hukukunda.....	13
II. TÜRKÇEDE ENGELLİLİK YERİNE KULLANILAN KAVRAMLAR	14
A. Özürlülük.....	15
B. Sakatlık.....	17
C. Bozukluk.....	17
D. Acizlik.....	17
E. Malûliyet.....	18
F. Yetiyitimi.....	18
G. Özel Gereksinimlilik.....	19
III. DİN VE GELENEKLERDE ENGELLİLİK	19
A. Yahudilik.....	19
B. Hıristiyanlık.....	20
C. Diğer Din ve Gelenekler.....	21
D. İslâm.....	21
1. Kur'ân'da Engellilik.....	21
a. Hakikî Anlamda Engellilik.....	21
b. Mecazî Anlamda Engellilik.....	23

2. Hadislerde Engellilik	23
a. Hakikî Anlamda Engellilik	23
b. Mecazî Anlamda Engellilik	24
IV. BATI HUKUKUNDA ENGELLİLİK	25
V. TÜRK HUKUKUNDA ENGELLİLİK	26
VI. ENGELLİLİK MODELLERİ	27
A. Ahlâkî (Moralistic) Model	28
B. Geleneksel Model	28
C. Tıbbî Model (Medikal/Bireyci Model)	29
D. Sosyal Model	30
E. İnsan Hakları Yaklaşımı	31
F. Hukuk ve Maslahat Merkezli Model (Sorumluluk ve Maslahat Merkezli Model)	33
VII. ÇEŞİTLERİ BAKIMINDAN ENGELLİLER	34
A. Oluşum Sürecine Göre Engelliler	34
B. Kaynağına Göre Engelliler	34
1. Zihinsel Engelliler	35
a. Tanımı	35
b. Başlıca Özellikleri	36
c. Otizm Spektrum Bozukluğu (Tevahhud) Olan Bireyler	37
d. Down Sendromu (Mülâzeme Davn/el-Mongolî)	39
e. Zihinsel Engellilerin Sorumluluklarıyla İlgili Genel Değerlendirme	39
2. Ruhsal Engelliler	42
a. Akıl Hastaları (Mecnûn Olanlar)	42
b. Bunama Hastaları (Ma'tûh Olanlar)	48
3. Fiziksel Engelliler	49
a. Görme Engelliler	49
b. İşitme Engelliler	51
c. Konuşma Engelliler	52
d. Bedensel Engelliler	54
C. Sürekliliklerine Göre Engelliler	58
1. Sürekli Engelliler	58
2. Sürekli Olmayan Engelliler	58
D. Engelin Etkisine Göre Engelliler	59
1. Yetenekleri Etkilenen Engelliler	59
2. Yetenekleri Etkilenmeyen Engelliler	59

II. BÖLÜM

**SORUMLULUĞA, EHLİYETE, HAKLARA VE TASARRUFA ETKİSİ
BAKIMINDAN İSLÂM HUKUKUNDA ENGELLİLİK** 61

I. SORUMLULUĞA ETKİSİ BAKIMINDAN ENGELLİLİK 63

A. SORUMLULUK ÜZERİNDE ETKİSİ BULUNMAYAN ENGELLİLİK 64

1. Hafif Derecede Zihinsel Engellilik 64

2. Ağır ve Orta Derecede Zihinsel Engellilik ve Ruhsal Engellilik 65

a. İbadetler 65

b. Tazmîn Sorumluluğu 65

c. Nafaka ve Mehîr Yükümlülüğü 66

d. Cezaî Sorumluluk 66

3. Görme Engelliliği 67

a. İbadetler 67

b. Hukukî İşlemler 67

c. Cezaî Sorumluluk 68

d. Malî Sorumluluk 68

4. İşitme Engelliliği 69

a. İbadetler 69

b. Hukukî İşlemler 69

c. Cezaî Sorumluluk 69

5. Konuşma Engelliliği 69

a. İbadetler 69

b. Hukukî İşlemler 70

c. Cezaî Sorumluluk 70

6. Bedensel Engellilik 70

a. İbadetler 70

b. Hukukî İşlemler 70

c. Cezaî Sorumluluk 71

d. Malî Sorumluluk 71

B. RUHSATA MESNET TEŞKİL EDEN ENGELLİLİK 71

1. Zihinsel Engellilik 71

2. Ruhsal Engellilik 71

3. Görme Engelliliği 72

a. Vakîr 72

b. Namazda Kâbe'ye Yönelme 72

c. Cuma Namazı 73

4. Konuşma Engelliliği 74

5. Bedensel Engellilik 74

a. Abdest 74

b. Avret Yerlerini Örtmek 75

c. Namazda Kâbe'ye Yönelmek 75

d. Kıyam	75
e. Cuma Namazı	77
C. SORUMLULUĞUN KALKMASINA MESNET TEŞKİL EDEN ENGELLİLİK	77
1. Hafif Derecede Zihinsel Engellilik	77
a. İbadetler	77
b. Hukukî İşlemler	78
c. Cezaî Sorumluluk	78
2. Ağır ve Orta Derecede Zihinsel Engellilik	78
3. Ruhsal Engellilik	79
a. İbadetler	79
b. Cihad	80
c. Hukukî İşlemler	80
d. Cezaî Sorumluluk	80
e. Malî Sorumluluk	82
4. Görme Engelliliği	83
a. Hac	83
b. Cihad	83
c. Hukukî İşlemler	84
d. Cezaî Sorumluluk	84
e. Malî Sorumluluk	85
5. Konuşma Engelliliği	85
a. İbadetler	85
b. Hukukî İşlemler	85
c. Cezaî Sorumluluk	85
6. Bedensel Engellilik	86
a. İbadetler	86
b. Cihad	88
c. Cezaî Sorumluluk	88
d. Malî Sorumluluk	89
D. HİÇBİR ENGELLİLİĞİN ETKİSİNİN OLMADIĞI MÜKELLEFİYETLER	90
1. Altı Vakti Aşmayan Namaz Kazaları	90
2. Bir Ayı Aşmayan Oruç Kazaları	91
3. Zekât (Bir Yıldan Az Süren Akıl Hastalığında)	92
4. Öşür ve Haraç	93
5. Fıtır Sadakası	93
6. İtlâf Edilen Mallar	93
7. Diyet	94
8. Nafaka ve Mehir Yükümlülüğü	94

II. EHLİYETE ETKİSİ AÇISINDAN ENGELLİLİK	95
A. VÜCÛB EHLİYETİNE ETKİSİ AÇISINDAN ENGELLİLİK	95
B. EDÂ EHLİYETİNE ETKİSİ AÇISINDAN ENGELLİLİK	96
1. Zihinsel Engellilik	96
2. Ruhsal Engellilik	96
3. Fiziksel Engellilik	96
III. HAK KAYIPLARINA MESNET TEŞKİL EDİP ETMEMESİ AÇISINDAN ENGELLİLİK	97
A. HAK KAYBINA SEBEBİYET VEREN ENGELLİLİK	97
1. Zihinsel ve Ruhsal Engellilik	97
a. İbadetler	97
b. Hususî Velâyet	98
c. Kefâlet	99
d. Şahitlik	99
e. Evlenme	100
f. Boşanma	100
g. Hukukî İşlemler	101
h. Kısas Talep Etme Hakkı	101
i. Hâkimlik	102
k. Devlet Başkanlığı	102
2. Görme Engelliliği	103
a. İbadetler	103
b. Vekâlet	104
c. Velâyet	104
d. Evlenme	105
e. Şahitlik	105
f. Kısas ve Diyet	108
g. Hâkimlik	108
h. Devlet Başkanlığı	109
3. İşitme Engelliliği	110
a. İbadetler	110
b. Velâyet	110
c. Şahitlik	111
d. Kısas ve Diyet	112
e. Hâkimlik	113
f. Devlet Başkanlığı	114
4. Konuşma Engelliliği	114
a. İbadetler	114
b. Velâyet	115
c. Şahitlik	116
d. Kısas ve Diyet	117
e. Hadler	118

<i>f. Hâkimlik</i>	119
<i>g. Devlet Başkanlığı</i>	119
5. Bedensel Engellilik	120
<i>a. İbadetler</i>	120
<i>b. Evlenme</i>	121
<i>c. Velâyet</i>	121
<i>d. Kıyas ve Diyet</i>	122
<i>e. Hâkimlik</i>	123
<i>f. Devlet Başkanlığı</i>	124
B. HAK SAHİBİ KILAN ENGELLİLİK	124
1. Nafaka Hakkı Kazanmada Ruhsal ve Bedensel Engellilik	124
2. Satın Almada Muhayyerlik Hakkı Kazandıran Görme Engelliliği	125
3. Diyet Alma Hakkı Kazandırmada Ruhsal Engellilik	126
IV. ENGELLİLERİN HUKUKUNU GÖZETMEYE YÖNELİK HÜKÜMLER	126
A. VELÂYET	126
B. VESÂYET	127
C. HACİR	127
D. RUHSAL VE ZİHİNSEL ENGELLİLERDEN CEZAÎ SORUMLULUĞUN DÜŞMESİ	128
E. DİYET BORÇLARININ ÂKİLE TARAFINDAN ÖDENMESİ	128
F. TEK GÖZÜ GÖREN ENGELLİLERDE DİYETİN TAM TAKDİR EDİLMESİ	128
G. SAVAŞ SIRASINDA VE SONRASINDA ENGELLİLERİ ÖLDÜRME YASAĞI	129
H. GAYR-I MÜSLİM ENGELLİLERİN VERGİDEN MUAF TUTULMASI	129
V. FİİL VE TASARRUFLARIN HÜKMÜNE ETKİSİ BAKIMINDAN ENGELLİLİK	130
A. FESAT SEBEBİ OLAN ENGELLİLİK	130
1. Zihinsel Engellilik	130
2. Ruhsal Engellilik	130
<i>a. Abdest</i>	130
<i>b. Namaz</i>	130
<i>c. Oruç</i>	131
<i>d. Hac</i>	131
<i>e. Hayvan Kesimi ve Avlanma</i>	131
<i>f. Hukukî İşlemler</i>	132
<i>g. Evlenme ve Boşanma</i>	132
<i>h. Şahitlik</i>	133
3. Görme Engelliliği	133
<i>a. Hayvan Kesimi ve Avlanma</i>	133
<i>b. Hukukî İşlemler</i>	134

B. ENGELLİLİK SEBEBİYLE SIHHATİ ETKİLENMEYEN FİİLLER	134
1. Bunama Hastalığında İbadetler	134
2. Ruhsal Engellilerin Velileri Tarafından Evlendirilmeleri	134
2. Kısa Süreli Ruhsal Engellilikte Bağlayıcı Olmayan Akidler	135
3. Görme Engellilerin Hukukî İşlemleri	135
4. İşitme Engellilerin Hukukî İşlemleri	136
5. Konuşma Engellilerin Hukukî İşlemleri	136
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	145
DİZİN	157

KISALTMALAR

AAMR	: American Association on Mental Retardation (Amerikan Zihinsel Engelliler Araştırma Birliği)	s.	: Sayfa
a.g.e.	: Adı geçen eser	s.a.v.	: Sallelahu 'aleyhi vesellem
a.g.m.	: Adı geçen makale	SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
AS	: Aleyhisselâm	sad.	: Sadeleştiren
b.	: İbn, bin	SCRPD	: Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi Sekreterliği)
bk.	: Bakınız	sy.	: Sayı
BK	: Borçlar Kanunu	t.	: Tarih
BM	: Birleşmiş Milletler	T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
c.	: Cilt	TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
çev.	: Çeviren	thk.	: Tahkik, tahkik eden
dB	: Desibel	trc.	: Tercüme eden
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı	TTK	: Türk Ticaret Kanunu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi	TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
h.	: Hicrî	t.y.	: Tarih yok
HAK	: Hukuk-i Aile Kararnamesi	UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
Haz.	: Hazırlayan	vb.	: Ve benzeri
Hz.	: Hazreti	WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
İFAV	: İlahiyat Vakfı Yayınları	WISC-R:	: Wechsler Intelligence Scale For Children – Revised (Çocuklar İçin Wechsler Zekâ Ölçeği)
İHAD	: İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi	Y.	: Yargıtay
İSAM	: İslâm Ansiklopedisi Merkezi	yy.	: Yayın yeri yok
md.	: Madde		
MHAD	: Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi		
Mv.F	: el-Mevsû'atü'l-fikhıyye		
nr.	: Numara		
nşr.	: Neşreden		
ö.	: Ölüm tarihi		

ÖN SÖZ

Yüce Allah (c.c.), “Fakat hakikat şudur ki (gerçekte) gözler kör olmaz, fakat (asıl) sinelerin içindeki kalpler kör olur.” (Hac, 22/46) beyanıyla, hakikî anlamda engelliği, manâ ve inanç dünyası bozuk olan (engellenen) olarak tanımlamaktadır. Kur’ân’ı Kerîm’i insanlara tebliğ eden Hz. Peygamber (s.a.v.) de “Basiretli adam!” hitabıyla görme engellinin ruh dünyasına vurgu yapmıştır. Müslüman toplumların geleneğinde de durum bundan farklı değildir. Batı toplumları ise engellilere karşı iyi bir imtihan verememiş, geçmişte onlara büyük dram ve felaketler yaşatmışlardır. İslâm tarihinde böyle kara bir lekenin bulunmaması bir iftihar vesilesidir. Fakat günümüzde Batı’da engellilerle ilgili ciddi çalışmalar yapılırken, sosyal politikalar ve engellilik teolojileri geliştirilirken, İslâm dünyasının bu anlamda geri kaldığını itiraf etmek gerekir. Engellilerle ilgili İslâm hukuku çalışmalarının da bu anlamda istenilen seviyede olmadığı bir hakikattir. “İslâm Engelliler Hukuku” adlı bu çalışmayla engellilerin fikhî meselelerini ortaya koymayı ve dolayısıyla onların ihtiyaçlarına bir nebze cevap vermeyi amaçladık. Bunu yaparken, özellikle de pratik faydasını da düşünerek “engelliler” kavramının günümüzdeki anlamından hareket ederek engellilerin fikhî hükümlerini ortaya koymaya çalıştık.

Bir meselenin hükmünü doğru olarak tespit edebilmenin ilk adımı kavramların netleştirilmesinden geçmektedir. Bundan dolayı çalışmamızın başında engellilik kavramına, onunla ilgili ıstıhlara ve engellilik çeşitlerine yer verilmiştir. Ardından engellilik çeşitleri arasında bir ayırım yapmadan sorumluluk, ruhsat, ehliyet ve haklara etkisi, engellilerle ilgili pozitif uygulamalar, ayrıca fesada sebebiyet verip vermeme açısından zihinsel, ruhsal ve fiziksel engeller değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İslâm hukuku alanında yapılan çalışmalarda akıl hastalığı ile bunama hastalığı ilk defa bu çalışmada, tarafımızdan ruhsal engel olarak ele alınarak zihinsel ve ruhsal bir ayırma gidilmiştir.

Elinizdeki bu eserin vücut bulması, her çalışmada olduğu gibi bir tek kişinin gayret ve emeğinin sonucu değildir. Her şeyin üstünde olan Yüce

Mevlâ'nın tevfiik ve inâyeti vesilesiyle, bütûn hamdi özellikle kendisine tahsis ediyorum. Öncelikle engelliler hukukuyla ilgili çalışma yapmam konusunda bana fikir ve destek veren değerli hocam Prof. Dr. Kemal Yıldız'a, ayrıca ilmi çalışmalarımda desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Ahmet Yaman'a teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmayı baştan sona okuyarak büyük katkılar sağlayan Prof. Dr. Abdurrahman Haçkalı, Prof. Dr. Şevket Topal ve Doç. Dr. Muhammet Yılmaz hocalarıma özellikle teşekkür ederim. Çalışmanın en zor sürecinde yanımda olup beni teşvik eden ve bana çeşitli telkinlerde bulunan Doç. Dr. H. Yusuf Acuner'e, dinlerde engellilik konusundaki katkılarından dolayı Doç. Dr. Süleyman Turan'a teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın manevî mimarları olan ve devamlı dualarıyla destek olan muhterem anneme ve babama minnetlerimi arz ediyorum. İşin ızdırabını çeken, çalışmanın bitmesini dört gözle bekleyen ve kendilerine ayıracağım zamanın büyük bir kısmını ilmî çalışmalara ayırdığım sevgili eşim ve göz aydınlığı çocuklarıma duacıyım.

Ali KUMAŞ
Rize, 2018